

Hogyan alakítottak téeszcsét a Tolna megyei Majoson 1951-ben?¹

1951. február 27. szerdai nap volt. Az öcsém, Lőrincz Vilmos még előző nap lejött Dúzs községből sógoromhoz, Miklós Gáborhoz, hogy a ganyét kihordja az udvarból. Reggel hozzáfogott a munkához, de nem volt megfelelő szekere, így elment szekeret kérni. Először Gergely Tamáshoz ment, erre azt mondja Tamás, hogy ő is eljön ganyét hordani, azután György Bélához ment szekérért, az is inkább jött a saját szekerevel segíteni, és úgy reggelibe kaláka alakult, rendes *ganyézó kaláka* lett belőle. Györfi Lajos a fiával, Dezsővel, Szóts Ferenc, Kajtár Ferenc és még többen; megkezdődött a ganyéhordás, az udvar tele lett szekervel, mi is odamentünk a feleségemmel együtt, én a szekervel, lovakkal hordtam a ganyét. Sógorom, Gábor, juhász volt, volt egy Mihály nevezetű bojtára, és annak egy Lőrinc nevezetű barátja. Ez a Lőrinc Pap Mihálynál lakott. Legények voltak, csak hiányzott a sütnivaló a fejükből, nem voltak teljesen normálisok, azok rakták a ganyét a szekerekre. Még jöttek többen segíteni, az idő jó volt.

Már ha kalákáé fejlődött a mai nap, akkor kell gondoskodni ételről meg italról is, hogy hangulatosabban menjen a munka, legyen az asszonyoknak is mit dolgozzanak. Voltak a sógoromnak szép süldő disznói, megfogtunk egyet levágni. Szóts Ferenc lett a böllér, mindjárt leszúrta a disznót és hozzáfogott feldolgozni, estére legyen kolbász is meg hurka a kalákavacsorához. Így mindenki dolgozott, meg közben ittunk is egy-egy pohárkával. Kora délután volt, és kifogyott a ganyé az udvarból. Az emberek a szekerekkel elmentek haza, csak azok maradtak, akik a disznóval dolgoztak, de meg lett mondva, hogy vacsorára mindenki eljöjjön. Sógorom, Gábor gondoskodott, hogy elég innivaló legyen estére, sör, pálinka meg bor. Minden idejében elkészült, berendeztük az asztalokat és az asszonyok megterítették. Gyülekezni kezdtek a kalákás vendégek, és úgy sorban helyet foglaltak az asztal mellett. Sógor Gábor először pálinkával fogadta, kínálgatta őket, amíg a levest behozták, akkor elkezdődött az evés és közben a sok beszéd, ami a kalákában szokás. Egy asztalnál ültek Györfi Lajos a fiával, Dezsővel, Kajtár Ferenc, György Béla, és úgy beszélgettek. Mi egypáran el voltunk foglalva az étel felszolgálással. Szóts Ferenc, ahogy vége lett a vacsorának, bement a szobába és leült az asztal mellé, úgy szundikált. A disznóvágásba nagyon kifáradt, a kelleténél többet ivott is. A többiek még maradtak az asztalnál és beszélgettek. Nem tudom, honnét jutott eszébe Györfi Lajosnak, hogy még valamit kellene játszani is, avval a két legénnyel felkelt az asztal mellől. Volt a szobában egy hokkerli szék, elővette a szoba középebe, letett egy forintot a földre és azt mondta a legénykéknak, azé lesz a forint, aki a széken áthajol és a szájával felveszi a forintot. Hozzá is fogott mind a két legény, Mihály is meg Lőrinc is, egymás után próbálgatták felvenni a forintot, de sehogy sem sikerült felvenni egyiknek sem. A ház földes volt és így a legények addig nyalták a földet és a fogaikkal

¹Részlet a szerző életrajzi írásából, amellyel 1984-ben első díjat nyert az Önkéntes Néprajzi Gyűjtők pályázatán. Az eredeti kéziratot *Kóka Rozália* gondozta. (Szerk.)

harapták, hogy tiszta maszasosak lettek. Sokáig nézegettük, hogy melyiké lesz a forint. Már tizenegy óra volt, de nem sikerült sem Mihálynak, sem pedig Lőrincnek felvenni a forintot. Közben megittak egy-egy pohárával és úgy játszódtak tovább. Én hagytam a nézegetést és a feleségemmel elmentünk haza, lefeküdtünk.

Korán reggel felkelek, még sötét volt, akarom a villanyt felkapcsolni, de sehol nem ég a villany. Így gyertya mellett kellett megfejni a teheneket és korán reggel vittem a tejet a csarnokba. A járdán haladva hallom, beszélnek, hogy éjjel fél tizenkettőkor autókarambol történt és három ember életét veszítette. A csarnokban is mindenki erről beszélt, az autószerencsétlenségről. Bányászautó volt, jött Nagymányokról és amikor ért volna a faluba, Majosra, ott van egy kisebb kanyar, az autó nekiütközött egy kőnek, utána egy fának, aminek az ágai mind leverték a vasvázat az autóról, amire a ponyva rá volt húzva és azok a vasak agyoncsapkodták a bányászembereket. Akkor még olyan kezdetlegések voltak a bányászautók, ponyvával voltak lefedve.

Hazajöttem a tejszarnokból és én is megnéztem az autószerencsétlenség színhelyét. A falutól nem messze volt. Sokan voltak kíváncsiskodni, az eperfának le volt dörzsölve a kérge, az ágai pedig letörölve, de már sem a halottak, sem pedig az autó nem volt ott. Csütörtök nap volt, én elmentem ki a méhekhez és ott dolgoztam egész délután két óráig, akkor jöttem haza. De már az ávosok és a nyomozók ott voltak, hogy én is menjek kihallgatásra a bikaistállóhoz, ott tartotta a nyomozó rendőrség a kihallgatásokat, aki csak valamit tudott a karambolról.

Az ávosok meg a nyomozók még délelőtt tíz órakor megérkeztek. Legelőször a tanácsházához mentek és azt kérdezték, hogy hol volt a faluban nyilvános előadás az este, bál, vagy lakodalom, vagy kalákaféle. Ez után tudakolóztak a tanácselnöktől. Nem messze a tanácsháztól a szomszédban lakott sógorom, Miklós Gábor és azt mondta a tanácselnök, hogy ott volt a kaláka és ott volt ivás az este. Erre az ávosok meg a nyomozó rendőrség mind odamentek a Miklós Gábor házához és mind összegyűjtötték azokat, akik szerdán este részt vettek a kalákavacsorán. Mindenki arra a helyre kellett üljön, ahogy az este volt és mindent el kellett mondjanak, hogy étel közben miről beszélgettek egymás közt. Hangszalagra vették és úgy ahogy ültek, lefényképezték. A kapunál ór állott, nem volt szabad sem ki-, sem bejönni a kapun, csak azok, akik részt vettek a kalákában. Úgy ahogy ültek az asztal mellett, sorra hangszalagra vettek mindent. Györfi Lajos meg a fia, Dezső egy asztalnál ültek, Kajtár Ferenc meg a két legényke, Mihály és Lőrinc. Most már egyenként kezdték kihallgatni őket, mindenáron rá akarták beszélni, hogy Györfi Lajos suttozta a fiának, hogy menjen és a követ húzassa a lóval az útra. Oda, ahol az autó kell jöjjön. Az asztalnál akik ott ültek, mindenki tiltakozott, hogy ilyen suttozás nem volt. Akkor kényszerítették Györfi Lajost, hogy hajoljon a fiához, mint az este csinálta. Lajos tiltakozott, hogy ő ezt nem csinálta. Akkor odamentek a másik asztalhoz, ahol egyedül Gergely Tamás ült, hogy hallotta-e, mit suttozott Györfi Lajos a fiának. Addig a két legénykét külön vallatták, hogy azok mit mondjanak, Gergely Tamást pedig körülfogták, hogy miért van egyedül az asztal mellett. Ő pedig mondja, hogy az este ketten voltak Lőrincz Vilmossal és ketten beszélgettek, nem figyeltek oda, hogy Györfi Lajos mit beszél a fiával. Akkor kérdik, hogy Lőrincz Vilmos most mér nincs itt. Tamás mondja, hogy elment haza Dúzsra, még ma, korán reggel. Akkor mentek a harmadik asztalhoz, ahol Szóts Ferenc volt, ő ugyan, mint előző este, szundikált az asztal mellett és azt mondja, hogy ő egész vacsora alatt aludt és nem tud semmit, hogy mit beszélgettek az emberek az asztalok mellett. Most megint szorosabban kezdték faggatni a két legényt, Mihály meg Lőrincet. Sorra kerültek az asszonyok is és még Szóts Boldizsár is, aki szintén ott volt a kalákában. Azok nem tudtak semmit csinálni, semmit mondani, csak hogy fél tizenkettőkor elaludtak a villanyok. Végül a Lőrinc gyereket bírták rávenni, hogy ők ketten csinálták Dezsővel, mondják azt. Ki is oktatták, hogy mondja el, milyen formában történt a kő odahúzatása az útra. Akkor mindjárt odamentek Györfi Lajos lakására és kivették az istállóból a lovat és a ló után kötöttek egy nagy követ. Dezsőt felültették a ló hátára, Lőrinczel pedig vezették a lovat. Fel a hosteléken, a kerteken keresztül, húzták az országútra és húzatás közben többször lefényképezték. Így két kőből állott a karambol színhelye. Ez történt csütörtök délelőtt, délután pedig a bikaistálló melletti rendőrpihenőn folytatódott a kihallgatás.

Amikor engemet is kihallgattak, fölmentem a bikaistállóhoz és bekopogok a rendőr ügyeletes szobába, csak egyedül volt a százados. Nagyon finoman kérdezgetett, hogy hívnak, hány éves vagyok, voltam-e katona és hol szolgáltam? Én szép lassan elmondtam, hogy igen, voltam katona, de csak román katona, kiképzést Lugoson kaptam, a Kilences

Csendőrezrednél, a Második Batolimba. Utána pedig Temesváron voltam több mint két esztendő az ezredirodánál „kompania depozit”, ott töltöttem az életem legszebbik felét, utána meg Fultucsénbe helyeztek, ahol állandóan, két évig, 1939–1940-ben mindig katonáskodtunk, legtöbbit civil ruhában. Akkor azt mondja nekem a százados: tudom, hogy nem bűnös és a tettes is megvan, de mondjon el mindent, ami volt a kalákában, és hogy történt a karambol. Mondom a századosnak, azt tudom, hogy mi történt a kalákában, de karambolról nem tudok semmit mondani, én csak reggel tudtam meg, hogy azon az éjszakán karambol történt, amíg a kaláka tartott. Akkor rám szólt az a százados erélyesen: kitől hallottam. Reggel mentem a tejszarnokba és ott mindenki a karambolról beszélgetett. De mondjak nevet, hogy ki volt az, aki először szólott a karambolról. Én erre azt feleltem, hogy mindenki, nagyon sokan voltak a tejszarnokban, még a nevüket sem tudom megmondani. Ezzel a kihallgatást befejeztük. Még voltak néhányan, akik vártak a kihallgatásra. Én örvendtem, hogy ilyen simán megúsztam a kihallgatást.

Györfi Lajost meg a fiát összekötözték és úgy vitték Szekszárdra, bezárták a börtönbe. Hol az egyiket, hol a másikat vezették elő és vallatták őket két héten keresztül.

Közben újból gyűlést csináltak a faluban, amit a mozihelyiségben rendeztek, Szentes Antalnál, hogy megalakítsák a téesz. A gyűlésen megígérték, hogy ha az egész falu belép a téeszbe, akkor szabadon bocsátják Györfi Lajost és a fiát, Dezsőt. Így alakult meg az első típusú téesz, méghozzá kettő. Az egyiknek az elnöke Borsos Ferenc, a másiknak pedig Kiss János. 1951. március 15-én hazaengedték Györfi Lajost meg a fiát, Dezsőt is. Dezső a téesz megalakulása előtt már bányász volt, az apja, Györfi Lajos sem sokáig dolgozott a téeszben, ő is elment bányásznak.

Lőrincz Imre

A paraszti gazdálkodás felszámolása Szentkirály községben és környékén¹

Szentkirály Árpád-kori eredetű település. A tatárjárás után letelepedett kun lakossága a XVII. század végén, a 15 éves háború idején költözött be a nagyobb biztonságot nyújtó Kecskemétre. A pusztává lett, majd tanyákkal benépesülő Szentkirály 1952-ig a város közigazgatásához tartozott. A Lászlófalva néven önállóvá váló község régi nevét egy 1957-es sikertelen kísérlet után 1987-ben szerezte vissza.

Szentkirály mezőgazdaságból élő, középparaszti jellegű község volt. A „hosszú 50-es évek” agrárpolitikája alakította át gyökeresen a helyi társadalmi és birtokviszonyokat. A magángazdálkodást felszámolni igyekvő állami akarat és a hagyományos paraszti élet- és gazdálkodási formát megőrizni kívánó gazdatársadalom konfliktusa legélesebben az 1959–1960-as tsz-szervezés idején jelentkezett.

Az előkészítő műveletek

1956 után a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezésének a kérdése egy időre lekerült a napirendről. A Kádár-kormány 1956. november 27-i felhívása még teljesen a parasztság szabad elhatározására bízta a gazdálkodási mód megválasztását. Az MSZMP 1957. július 27-én meghirdetett agrárpolitikai tézisei, bár még nem központi feladatként, de a mezőgazdaság fejlesztésének fő irányvonalát a „korszerű nagyüzemi gazdálkodás” fokozatos kiépítésében jelölték meg.

A távlati célokból 1958 végére napi feladatok lettek. Az MSZMP KB decemberi ülésén a tömeges kollektivizálás újrakezdését és gyors befejezését határozta el. Eddigi parasztpolitikáját taktikainak minősítette, és az egész párt- és államapparátus legsürgősebb feladatává tette a mezőgazdaság átszervezésének lebonyolítását.

¹Részlet a szerző A termelősövetkezeti mozgalom története Szentkirályon című munkájából. (Szerk.)

A kecskeméti járás területén 1959 elején kezdődött el az agitációs kampány, amelynek irányítója a járási pártbizottság volt. Az 1958. évi decemberi kb-határozatot először a járási párt-nagyaktíva, majd a járási tanács-vb tárgyalta meg, és kidolgozták a magángazdaságok elleni harc stratégiáját, a szervezési tervet, mely szerint 1959 végére 31 új tsz-t kellett alakítani 1750 taggal és 13 160 kat. hold területen.

Először a szervező-agitációs bázist kellett megteremteni. A szervezésbe bevonhatónak tartották mindazon szektoroknak a dolgozóit és szervezeteknek a tagjait, akik közvetlenül vagy közvetve a pártállamtól függtek. A tervszerint a járás „...rendelkezik olyan aktívahálózattal...”, hogy a beütemezett tervet végre tudjuk hajtani: 65 pártszervezet: 1097 tag, 67 KISZ-szervezet: 2000 tag, 10 földműves-szövetkezet: 1000 tag, tűzoltótörszolgálat: 685 tag, pedagógusok: 486 fő, tsz-tagság: 1478 tag, járási tanács dolgozói: 60 fő, községi tanácsok dolgozói: 247 fő, járási tanácsstag: 60 tag, községi tanácsstagság: 870 tag, községi nőtanácsok: 733 fő, községi népfrentbizottságok: 300 fő, állami gazdaságok dolgozói: 1000 fő, mezőgazdasági gépállomások dolgozói: 290 fő, permeterüzem: 100 fő.² Ebből a 10 ezres „merítési bázisból” kellett a gazdákat meggyőző agitátorokat, az ún. „népnevelőket” kijelölni.

A tavaszi szervezési kampány során azonban csupán 893 községi és 68 járási „aktíva” dolgozott. A szervezés irányítóinak tapasztalniuk kellett, hogy „...nem sikerült a tsz-mozgalom ügyét társadalmi ügyé tenni.”³ A potenciális agitátorok tömegei nem voltak hajlandóak az együttműködésre, hisz többségük maga is gazdálkodó volt. A helyi vezetők és a párttagoktól várták el elsősorban, hogy személyes példamutatásukkal is agitálva beléjenek a tsz-be, vagy felajánlják földjüket. A gazdatudat azonban erősebb volt bármiféle, gyakran csak szavakban létező meggyőződésnél: „Nem mutatnak példát a párttagok. Van a községben (Kunbaracs) két párttag, akik a földosztó bizottság tagjai is voltak, kaptak az államtól földet, most anyagiilag jól állnak, és hallani sem akarnak (arról), hogy a tsz-be beléjenek.”⁴ „Kerekegyháza községben 87 párttag van. Ebből 27 kimondottan földműves, de többségüknek is van földje. Egyetlenegy sem lépett be a tsz-be.”⁵

A községi vezetők közül a kihelyezett káderek – az MSZMP 500 ilyen vezető falura küldését határozta el 1958 decemberében – voltak a legaktívabb harcosai a tsz-szervezésnek. A helyi gazdatársadalomhoz kötődő, gyakran egyénileg is érdekelt vezetők általános hozzáállása a passzivitás volt, amit csak a községnek a szervezésben ún. súlyponti községgé nyilvánítása idején kényszerültek feladni: „Vannak olyan vezetők, akik passzív magatartást tanúsítanak, mint pl. Izsák községben a vb elnökhelyettese és a vb titkára, akik kijelentették, hogy nincs módjukban e területen (a szervezésben) ténykedni. Mindkettőjüknek haladékok adtunk, hogy helytelen szemléletüket számolják fel... Ha úgy látjuk, hogy ők azok, akik gátolják az előrehaladást, javaslattal fogunk élni funkciójukból való visszahívásukra.”⁶

A községi tanácsstagok, akik a tanácsülésekről való nagyszámú távolmaradásukkal eddig is megkérdőjelezték a helyi hatalmi szervek népi jellegét, most már tömegesen „szabotálták” a szinte csak a tsz-szervezéssel foglalkozó üléseket: „Ágasegyháza községben arra a tanácsülésre, mely a tsz-mozgalom kérdéséről tárgyalja, éppen csak eljöttek a tanácsstagok, ezek nagy része is nem a parasztokból tevődött össze. A megjelent paraszttanácsstagok egyáltalán nem szóltak hozzá a napirendhez... Nem szabad a tanácsstagokat a (tanácsstagi) beszámolók során magukra hagyni, egy-egy vezető (segítsen munkájukban)... azért, hogy a megfelelő álláspont alakuljon ki.”⁷

Az agitációs munkára a tsz-tagokat lehetett talán a legnehezebben bevonni, hiszen ők is áldozatai voltak a korábbi akcióknak, és ők ismerték a legjobban a tsz-ek belső életét, a hangoztatott elvek és a valóság közötti különbséget. A rosszul működő, mérleghiányos tsz-ek létezése már eleve ellenagitáció volt.

A „meggyőzés” gyakori formája volt a tsz-látogatások szervezése. Minden járásban volt egy-két „kirakat-tsz”, ahol állami hitelekkel nagyobb beruházásokat hajtottak végre, és ezeket, mint a tsz-ekre általában jellemzőt mutatták be a látogatásra kijelölt egyéni gazdáknak.

²Bács-Kiskun Megyei Levéltár (BKML XXIII. 302. Kecskeméti Járási Tanács vb-ü. jkv. 1959. II. 23.

³Uo.

⁴Uo. 1959. III. 10.

⁵Uo.

⁶Uo.

⁷Uo.

A tagok számára anyagi jólétet teremtő tsz-ek képét nem mindig sikerült hitelessé tenni. A látogatás koreográfiáját nem tervezett esetek megzavarhatták: „Alaposan meg kell szervezni a tsz-látogatásokat, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy a látogatások során több olyan tsz-tag nyilatkozik felelőtlenül, akik maguk sem ismerik az ottani helyzetet, s nem meggyőzően beszélnek a tsz munkájáról. Vita merült fel pl. a ballószögiek esetében, hogy mennyit kaptak egy munkaegységre...”⁸

Általános volt a panasz a géppálmások és a Permetező Gépgyár dolgozóinak, illetve a társadalmi szervezetek tagjainak a szervezésben kifejtett aktivitására is. „Bevetés” előtt a „népnevelők” megfelelő „kioktatást” kaptak. Az agitációs érvrendszer alapját az országosan terjesztett, központilag összeállított kiadványok és a Népszabadság megfelelő cikkei alkották. A „fejlettebb tulajdonforma” propagáloinak csak igen kis része lehetett meggyőződve érveinek igazáról, többségük kényszerből vállalta el ezt a feladatot: „A helyi népnevelőkre azt mondják (a gazdák), tudják, hogy úgy küldik őket, nem maguktól jönnek...”⁹

Az így kijelöltek közül sokan csak formálisan látogatták a beszerzendő parasztszaládókat, vagy elhanyagolták a szervezést: „A népnevelők közül is voltak, akik igyekeztek félrehúzódni, s napközben is többit közülük a kocsmában lehetett látni.”¹⁰ „Tapasztalat, hogy egyes népnevelők csak esznek-isznak a dolgozóknál, de népnevelő munkát nem végeznek.”¹¹ Ellenőrzésükre többször is javasolták a járási szervek, hogy a községek vezessenek nyilvántartást arról, hogy ki hány gazdát szervezett be naponta.

„Kikerülhetetlen sorscsapás”

A fokozatosság elvének feladása alapjaiban tette kérdésessé az önkéntesség elvének betarthatóságát. A parasztság számára a tapasztalatainak ellentmondó ígéretek és elméletek nem jelentettek mozgósító erőt. Ezzel a tömeges szervezés elindító is tisztában voltak, így a meghirdetett agitációs kampány nem épülhetett az önkéntesség tiszteletben tartására, hanem csak az erőszak különböző fokozataira.

Az erőszak nem csupán, és nem elsősorban fizikai kényszerítést jelentett, hanem sokkal inkább *lelki nyomást*. Az 1950-es években lezajlott tsz-szervezések emlékei, továbbá az a tapasztalat, hogy a központi kormányzat csak időlegesen támogatja a magángazdálkodást, majd igyekszik lehetetlenné tenni azt, lényegesen megkönnyítette a szervezők munkáját. *A parasztságban azt a tudatot akarták megerősíteni, hogy ellenállásuk rengeteg szenvedéssel és kellemetlenséggel járhat, de teljesen reménytelen.* A félelem és a kilátástalanság lett az a két alapérzés, amelyből a jövőendő tsz-ei felépültek.

A szervezés a főbb mezőgazdasági munkák idején – késő tavasztól kora őszig – legtöbbször szünetelt, hogy a termelésben ne okozzon fennakadást, de az év többi részében folyamatos volt, ha nem is azonos intenzitású a járás minden községében. A legtöbb reménnyel biztató településeket súlyponti községeknek nyilvánították, és a szervezők nagy részét odairányították. A tömeges rajtaütésnek ez a taktikája vezetett a legnagyobb eredményre.

Az agitációnak különféle formái voltak: az egész községet érintő nagygyűlés, ahol főleg járási elvtársak tartottak beszédet; az egy-egy tanyakörzetben élők számára általában a tanyai iskolában vagy a gazdakör épületében megtartott kisgyűlés. A leghatásosabb az ún. házi agitáció volt, melynél 2–3 „népnevelő” személyesen kereste fel a gazdát a tanyáján vagy a falusi házában.

A kollektivizálás 1958-tól kezdődő szakaszában – az eddigiektől eltérően – általánosan elfogadott elv volt, hogy a szervezést a helyi gazdatársadalom magatartását meghatározó, legtekintélyesebb gazdákna kell kezdeni, akik belépését követni fogják a többiek is. Ez az elv a gyakorlatban kiválóan bevált. Igaz, hogy a nagygazdák belépésének példaértéke nem azon alapult, mintha a helyi parasztság meggyőződött volna a szövetkezeti gazdálkodás előnyeiről, a belépő „kulcsemberek” *az önállóság elkerülhetetlen feladásának lettek a jelképei.*

⁸Uo.

⁹Uo.

¹⁰Uo. 1960. I. 19.

¹¹Uo. 1959. III. 10.

A nagygazdák meggyőződésének egyik alapérve az volt, hogy az elsőként belépők a tsz-szervezetben is megőrizhetik azt a szerepet, amit a helyi társadalomban eddig elfoglaltak. Végül a sokáig ellenállóknak is fel kell adniuk a magángazdálkodást, de nekik addigra már csak a cselédszerep jut.

A régi hierarchia átmentésének az ígérete a parasztság más rétegeinél épp a belépés ellen hatott: „Tiszakécske községben... kisemberek felvetették, hogy a vezetők megint a nagyobb gazdákkal foglalkoznak. Korábbi időkben ezek a kisemberek a nagyobb gazdákhöz jártak dolgozni, s majd a tsz-ben is ők dirigálnak.”¹²

A kintmaradás lehetőségének teljes feladásáig a gazdák különféle ellenállási technikákkal próbálkoztak. A szervezők elleni erőszakos fellépésre ritkán került sor, az önvédelem eleinte éppen a nyílt összeütközés elkerülésében jelentkezett. Erre a szétszórót tanyavilág nagyobb lehetőséget nyújtott, mint a zárt falusi település. A gazdák távol tartották magukat minden olyan összejöveteltől, amely tsz-agitációvá alakulhatott. A házhoz jövő szervezők elől pedig egyszerűen elbújtak. Ha mégsem lehetett megakadályozni a találkozást, legtöbbször felígéréssel, a döntés elhalasztásával próbáltak időt nyerni: „Sokan a dolgozók közül az agitáció során elmondották, hogy őszre hajlandók belépni. Most, amikor elbük tesszük a belépési nyilatkozatot, hogy írják alá őszre, kiderül, hogy egy részük egyáltalán nem akar belépni.”¹³

Az idősebbek korlátozott munkaképességükre hivatkoztak, és arra, hogy a bérbe kiadott vagy hozzátartozóik által művelt föld megélhetésük egyetlen forrása. A reményvesztés utolsó stádiumában éledt fel a „menteni, ami menthető” ösztöne. A gazdák megpróbálták értékesíteni mindazt, amit a tsz-be való belépés esetén elveszítettek volna. Csökkentették a kocaállományt, megszorodott a szabálytalan fakitermelés, leálltak a szőlők telepítésével.

Az ellenállás feladása, a belépési nyilatkozat első között történő aláírása a gazdaközösség szemből szegyennek számított: Kerekegyháza községben a „...géppálmás próbálta a környékén lakó egyénileg dolgozókat beszervezni, egy be is lépett a tsz-be. Utána azonban úgy nyilatkozott, hogy ne mondják meg a többieknek, hogy ő belépett... Tapasztalat, hogy a parasztok egy része fél egymástól. Azt mondják, hogy a rokonság megharagszik, megveréssel fenyegettek egyeseket, s ha megkérdezzük tőlük, ki fenyegette őket, nem mondják meg.”¹⁴ A félelem és a szegyenérzet csak a belépések tömeges megindulása után szűnt meg, ekkor már a csatlakozást az egész közösséget érintő, kikerülhetetlen sorscsapásnak értékelték.

Az egyéni gazdálkodás feladásának tragikumát, a gazdák hangulatát jól tükrözik azok a hírek, remhírek, melyek az átszervezés alatt levő falvakban gyorsan elterjedtek: „Tiszakécske községben a tsz-be való belépés miatt 11 ember felakasztotta magát...”¹⁵

A falvak teljes kollektivizálása után a gazdák többsége még évekig reménykedett abban, hogy az eddig megszokott mechanizmus szerint, a kényszerrel létrehozott tsz-ek 1953-hoz és 1956-hoz hasonlóan felbomlanak.

„Megszűnik az egyéni szabadság”

Szentkirály területén 1959 elejétől kezdődött meg a tsz-ek szervezése. A községi tanács a felsőbb utasításoknak megfelelően tsz-fejlesztési bizottságot alakított, és egyénekre lebontott tsz-fejlesztési tervet készített.

Mivel 1960 decemberéig a község nem szerepelt a látványosan és gyorsan termelőszövetkezeti községgé alakítandó települések listáján, a szervezés csak lassan, helyi agitátorok bevetésével folyt. A régóta és jól ismert emberek nem tudtak a parasztokat tsz-be kényszerítő, személytelen hatalom képviselői lenni.

¹²Uo.

¹³Uo.

¹⁴Uo.

¹⁵Uo.

¹⁶Szentkirályi Községi Tanács irattára (SzKT) tü. jkv. 1959. III. 14.

¹⁷Uo. 1959. X. 17.

¹⁶Uo. 1959. III. 14.

¹⁷Uo. 1960. VI. 11.

A gazdák erős ellenállása következtében 1960 elejére csak kb. 30 személy határozta el, hogy új tsz-t alakít, oly módon, hogy a közös gazdálkodást csak összel kezdik meg, és abban a reményben, hogy addig is a tsz-nek járó kedvezményben részesülnek.

A sikertelenséget tárgyaló tanács- és vb-üléseken a fenyegető kijelentések mellett a gazdák vonakodásának valós okaira is felhívták a figyelmet: „...egyes parasztokat a tsz-be való belépéstől az tart vissza, hogy ott megszűnik a magántulajdon, megszűnik az egyéni szabadság... és szabad idejük is szabályozva lesz... Továbbá az, hogy (olyan) tsz-be nem akarnak belépni, amelynek adóssága van az állammal szemben.”¹⁶

Nagyon ritka volt az olyan eset, amikor a tanácstag nyíltan gazdaválasztói nevében és érdekében szólalt fel a tanácsülésen. Az 1959. évi októberi tanácsülésen az egyik tanácstag kijelentette, hogy „...ő mint a nép küldötte... a választók akaratát képviseli... és ennek alapján elmondja, hogy a körzetében lakó egyéni dolgozók tartózkodnak a tsz-be való belépéstől, és jelenleg biztosabbnak látják jövőjüket az egyénileg folytatott gazdálkodásban.”¹⁷

Ugyanez a tanácstag egy korábbi ülésen a nagyüzemi gazdálkodás megteremtésének akadályát a községben a következőkben látta: „...környezetében a mezőgazdaság átszervezése azért nem megy, mert igen változatos a földterületek összetétele, minősége, minek alapján nem alkalmasak a nagyüzemi gazdálkodásra. Elmondja, hogy ő 17 kat. holdon gazdálkodik, s a földterületén kis táblákat kijelölve külön-külön tud egy-egy növényféléseget, illetve kalászoszt termelni.”¹⁶

1960 nyarán egyre biztosabbá vált, hogy hamarosan Szentkirály teljes átszervezésére is sor kerül. Elterjedt a hír, hogy augusztus 20-ra be kell fejezni a község kollektivizálását. A szervezést irányító hatalom működésére igen jellemző az az érvelés, amellyel egy megyei tanácstag a községi tanácsülésen próbálta a hírt megcáfolni: „A tsz-szervezéssel kapcsolatban elmondja, hogy a tanácstagok azt nem jelenthetik ki határozottan, hogy mikor lesz Lászlófalva átszervezve, egyelőre csak annyit, hogy azt megfelelő időben, a párt határozata alapján közölni fogjuk a tanácstaggal és a vb-vel, akik... tudomására hozzák a lakosságnak. Tehát azt nem állíthatjuk, hogy Lászlófalván ebben az évben történik az átszervezés, mivel erről értesítést még senki sem kapott.”¹⁷

Minden külön értesítés nélkül a gazdák magatartását sok területen már a közeli kollektivizálás, az önálló gazdaság feladásának veszélye határozta meg. Sokan nem fizették rendszeresen az adójukat, arra gondolva, hogy amúgy is elvesztik az adó alapjául szolgáló földet, és a belépéssel együtt az adóhátralékukat is eltörlik. Kevesen kötöttek szerződést hizlálásra, hiszen a tsz-be való belépés esetén ennek nem látták értelmét.

1960 december elején kezdődött meg végül Szentkirályon a tömeges szervezés, Izsákkal, Lakitelekkel és Nyárlőrincsel egyszerre. A 4 községben összesen 4422 családot és 36 321 kat. hold területet kellett beszervezni, hogy termelőszövetkezeti községekké alakuljanak. 206 „népnevelő” agitált a községben, közülük 158 volt vidéki. A házról házra járó csoportokat a helyiek „csonttörő brigádnak” nevezték el.

A kampány beindítása előtt tanácsülést tartottak a községben, mely határozatban kimondta, hogy a „...még egyénileg dolgozó parasztok (vállalják), hogy elsőnek lépnek be, és a belépett tanácstagok személyes példamutatással nyújtanak segítséget. A tanács a párt és a kormány határozatával egyetértésben elhatározta, hogy Lászlófalva községben a mezőgazdaság szocialista átszervezését 1960. december 31-re be kell fejezni”. A 14 egyénileg gazdálkodó tanácstagnak csak a fele jelent meg az ülésen, a határozat nélkülük született.

A december 31-i tanácsülés már a szervezés eredményeit értékelte. A december 24-ig tartó átszervezés alatt 4 új tsz alakult 1227 taggal 8735 kat. hold területen. Az Új Élet Tsz magába olvasztotta az Úttörő Tsz-t, ezenkívül Új Tavasz, Búzakalász és Kossuth néven alakultak tsz-ek. A meglevő Alkotmány Tsz-szel együtt a község területén 5 tsz lett.

52 gazda nem írta alá a belépési nyilatkozatot, ezek beszervezését továbbra is „központi feladatként” kezelték.

Farkas Gyöngyi